

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-788.4:930.85(497.4+436)(091)

Prejeto: 17. 9. 2017

Most med severom in jugom. Nemški viteški red kot posrednik med geografskimi prostori. Nekaj primerov iz avstrijske balije

JANEZ MLINAR

izredni profesor za občo in slovensko srednjeveško zgodovino
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: janez.mlinar@ff.uni-lj.si

Izvleček

Prispevek na nekaterih primerih iz avstrijske balije pokaže na vlogo notranje organiziranosti redovne skupnosti pri povezovanju posameznih geografskih prostorov. Federalistična organiziranost, ki je sledila zgledu cistercijanov, je članom nemškega viteškega reda omogočala veliko mobilnost znotraj posameznih redovnih balij in komend ter s tem bistveno prispevala k transferju ljudi in idej v poznem srednjem veku.

Abstract

THE BRIDGE BETWEEN NORTH AND SOUTH. TEUTONIC ORDER AS AN INTERMEDIARY BETWEEN GEOGRAPHICAL SPACES. A FEW EXAMPLES FROM THE BALLEI OF AUSTRIA

The contribution uses several examples from the Ballei of Austria to illustrate the role of the internal structure of the monastic community in linking individual geographical areas. The federalist organization that followed the example of Cistercians allowed the members of Teutonic Order to be mobile within individual balleis and commandries, thus making a substantial contribution to transfer of people and ideas in the late Middle Ages.

Ključne besede:

nemški viteški red, križniki, avstrijska balija

Key-words:

Teutonic Order, The Knights of the Cross, the Ballei of Austria

Povezanost geografskih prostorov in s tem pogojen transfer ljudi in idej se zdi v današnjem času ena izmed najpomembnejših civilizacijskih pridobitev. Danes tehnologija omogoča tako rekoč hipen prenos informacij z enega konca na drugi konec sveta. Kar se zgodi na skrajni točki zemeljske oble, je lahko v naslednjem trenutku znano na skoraj celotnem planetu. Vzpostavljen je tehnološki in družbeni okvir, ki omogoča neposredno sledenje dogodkov, idej in različnih znanj. V starejših zgodovinskih obdobjih, ko je bil čas potovanja informacije dejansko omejen s hitrostjo potovanja človeka, recepcijo novega znanja in idej pa je oteževala specifična strukturiranost družbe, je glavno omejitvev za intenzivnejšo povezanost prostorov predstavljala ravno odsotnost omenjenega tehnološkega in družbenega okvira. Eno od redkih izjem predstavljajo različne cerkvene redovne skupnosti. Te so s svojo redovno strukturo oblikovale pomemben institucionalni okvir, ki je glede na redovna pravila in notranjo organiziranost posameznega reda bolj ali manj spodbujal mobilnost svojih članov znotraj skupnosti. Tako pogojena mobilnost je bila ena izmed najučinkovitejših načinov povezovanja geografskih prostorov.

Nemški viteški red (*Ordo Fratris Domus hospitalis sancte Marie Theutonicorum Ierosolimitani*) je eden izmed treh redovnih viteških redov, ki so nastali v času križarskih vojn. Zametki reda izhajajo iz skromnega špitala, ki je bil ustanovljen leta 1190 v času tretje križarske vojne v trdnjavi Akkon na Bližnjem vzhodu. Redovna skupnost je bila marca 1198 povzdignjena v viteški red in je – podobno kot pred njo že templjarji in ivanovci – svoje poslanstvo opredeljevala z dvema glavnima nalogama. Po eni strani je njihova dejavnost stremela k idealu karitativnosti, torej predanosti služenja bližnjemu in s tem tudi Bogu, na drugi strani pa so smisel svojega obstoja utemeljevali z idealom viteštva in vojaškim angažmajem proti nevernikom.¹

Notranji razvoj in upravna struktura reda sta bila tesno povezana s političnimi okoliščinami, v katerih je nemški viteški red deloval skozi svojo burno zgodovino. Kljub dejstvu, da je bilo do padca Akkona 1291. težišče njegovega delovanja v Sveti deželi, je red že v prvih desetletjih 13. stoletja skušal pridobiti lasten zaokrožen teritorij. Po neuspešnem poskusu na jugovzhodu Sedmograške v porečju reke Bârsa (*t.i. Burzenland*) je red pridobil dva fizično sicer ločena teritorija na severovzhodu Evrope. Pokrajini v okolici današnjega Chełmna na Poljskem (*dt. Kulm, t.i. Kulmerland*), ki si jo je ob cesarski in papeški garanciji red zagotovil z uspešnim bojem proti Prusom v začetku tridesetih let 13. stoletja, so po integraciji livonskega viteškega reda (*dt. Schwertbrüderorden*) 1236. dodali še historično pokrajino Livonijo (*dt. Livland*).² S pomočjo križarjev iz cele Evrope se je red v 13. in 14. stoletju širil po eni strani na račun poganskih Prusov in Litovcev ter na drugi strani katoliških Poljakov.³ Pridobljeni teritorij je bil združen v politično samostojno redovno državo pod vodstvom velikega mojstra. Po katastrofalnem porazu proti združeni litovsko-poljski vojski leta 1410 pri Tannenbergu je red zašel v globoko politično krizo, ki je bila istočasno povezana tudi s krizo identitete in redovne poklicnosti. Kriza je svoj višek dosegla 1525, ko je tedanji veliki mojster Albreht Brandenburški prestopil v protestantizem, sekulariziral pruski del redovnega teritorija in prisegel fevdalno zvestobo poljskemu kralju. Leta 1561 je do podobnega razvoja prišlo tudi v Li-

¹ Bibliografija o viteških redovih je obsežna, zato velja opozoriti na le nekatere pomembnejše novejšje pregledne študije. Splošno o viteški redovih Demurger, *Chevaliers du Christ* in Forey, *The Military Orders*. Kljub starosti je za nekatera vprašanja še vedno standardno delo Prutz, *Die geistliche Ritterorden*. Prim. tudi zbornik razprav Fleckenstein: *Die geistliche Ritterorden*.

² Z imenom Livonija označujemo historično pokrajino ob Baltskem morju, ki jo je naseljevalo ugrofinsko pleme Livonov. Zaobjema prostor, ki ga danes politično obvladujeta Estonija in Latvija.

³ Fenomen križarskih pohodov proti Prusom je obsežno prikazan in obdelan v Paravicini: *Die Preußenreisen*.

voniji. Od sredine 16. stoletja je bil delokrog reda tako bolj ali manj omejen na južni del nemškega kraljestva, kjer je v 17. stoletju red pogojno rečno ponovno doživel šibek razcvet. V svoji prvotni obliki in redovni poklicanosti je red doživel svoj zaton z Napoleonovimi vojnami, ko je začasno izgubil posesti še v deželah t. i. renske zveze in v Ilirskih provincah. Po dunajskem kongresu 1815 je red lahko v deželah, ki so jih zasedli Francozi, svoje delovanje obnovil le še na Kranjskem in Tirolskem, s čimer je bila njegova eksistenca dejansko omejena zgolj na habsburške dežele.⁴

Razvoj upravne strukture reda in njena vloga pri povezovanju geografskih prostorov

Že v prvih desetletjih svojega obstoja je nemški viteški red pridobil v srednji Evropi in sredozemskem prostoru sicer obsežno, vendar razpršeno posest, ki je v prvi vrsti služila finančni in logistični podpori delovanju reda v Sveti deželi. Uprava posesti je bila po zgledu templjarjev in ivanovcev zaupana posameznim komendam, ki so poleg temeljne gospodarske enote predstavljale tudi osnovno celico redovniškega življenja skupnosti s skupaj živečimi brati vitezi in brati duhovniki.⁵

Upravna struktura reda se je postopoma razvila v 13. stoletju in je bila pogojena z intenzivnim pridobivanjem zemljiške posesti in drugih privilegijev.⁶ Na čelu reda je bil s strani generalnega kapitlja izvoljeni veliki mojster, ki je imel do 1291 sedež v Akkonu. Velikemu mojstru so bili konec 13. stoletja vsaj v formalnem smislu podrejeni trije deželni mojstri (*dr. Landmeister*) – deželni mojster v Livoniji, deželni mojster v Prusiji in deželni mojster v nemškem cesarstvu, imenovan tudi nemški mojster (*dr. Deutschmeister*). Deželnemu mojstru v Prusiji in Livoniji so bile posamezne komende podrejene neposredno, medtem ko so bile komende, ki so bile v njegovi

Komende nemškega viteškega reda okrog 1300

⁴ Od pregledov zgodovine nemškega viteškega reda velja opozoriti na: Boockmann: *Der Deutsche Orden*; Militzer: *Die Geschichte*; Sarnowsky: *Der Deutsche Orden* ter Zimmerling: *Der Deutsche Ritterorden*.

V slovenskem jeziku še vedno zgolj Štampar: *Križniki* in Avsenak: *Križniški red*.

⁵ Nekateri vidiki gospodarskega razvoja nemškega viteškega reda so v obliki posameznih študij obdelani v Udo Arnold (Hg.): *Zur Wirtschaftsentwicklung*.

⁶ Taksativen pregled pridobivanja posesti nemškega viteškega reda do 1396 je podan v Tumler: *Der deutsche Orden*, str. 602–607.

pristojnosti, podrejene nemškemu mojstru posredno prek balij, neke vrste redovnih provinc. Po preselitvi sedeža reda v Prusijo 1309 je veliki mojster prevzel tudi vlogo deležnega mojstra za Prusijo, s čimer sta se funkciji *de facto* spojili. Deželni mojstri so do velikega mojstra nastopali zelo avtonomno, v nekaterih časovnih obdobjih celo samostojno. Posamezno balijo je vodil deželni komtur (*dt. Landkomtur*). Na ozemlju cesarstva je bilo konec 14. stoletja skupaj 13 balij, poleg njih pa je posebno upravno enoto predstavljal še t. i. *Deutschmeistertum*, v katerega so bile združene komende, ki so bile pod neposredno upravo nemškega mojstra.⁷

Komende, ki so nastale v vzhodnoalpskem prostoru, so bile povezane v samostojno balijo. Razlogi, ki so pripeljali do njene ustanovitve, in okoliščine, ki so spodbudile njen nastanek, niso povsem jasne. O njih lahko sklepamo zgolj posredno. Klaus Militzer povezuje njen nastanek z napetostmi, ki so v drugi polovici 1236 izbruhnile med cesarjem Friderikom II. in avstrijskim deželnim gospodom Friderikom Babenberškim. Oba sta se do nemškega viteškega reda vedla sicer zelo benevolentno, kar dokazuje več privilegijev, ki so bili nemškemu viteškemu redu podeljeni s strani obeh vladarjev. Toda kot domneva Militzer, se je red kljub temu v tej negotovi politični situaciji odločil tesneje povezati svoje postojanke na tem prostoru. Po eni strani je s tem vodstvo želelo utrditi pravno varnost svoje posesti, po drugi strani pa pripadnikom reda zagotoviti prost prehod čez alpske prehode proti severnojadranskim pristaniščem, ki so bila izhodišče za plovbo proti Sveti deželi. Decembra 1236 se tako v virih prvič omenja deželni komtur Ortolf iz Traiskirchna, *commendator domus Theutonicorum per Austria et Stiria*.⁸ Še sredi 13. stoletja je imel avstrijski deželni komtur znotraj redovne hierarhije relativno visok rang in bil celo upravičen do sodelovanja pri volitvah velikega mojstra, v začetku 14. stoletja pa je njegova vloga znotraj reda dokončno padla. V 14. stoletju – verjetno z reformami Wernerja von Orselna – je bila avstrijska balija transformirana v komorno balijo ter bila tako neposredno podrejena velikemu mojstru.⁹

Svojo prisotnost v Vzhodnih Alpah je nemški viteški red krepil postopoma, tako pridobljene posesti pa je povezoval in upravljal s pomočjo redovnih komend. Neugodna struktura ohranjenega arhivskega gradiva žal ne omogoča rekonstrukcije natančne kronologije nastajanja in razvoja posameznih komend.

Na Dunaju se redovna hiša prvič v virih omenja šele 1237, čeprav je red postopoma prihajal do posesti v mestu in njegovi okolici že od okrog leta 1200. Prvi po imenu znani dunajski komtur je bil Hirzo, ki se poleg komturjev nekaterih drugih redovnih hiš omenja v listini, izdani januarja 1250 v Dunajskem Novem mestu.¹⁰ Prav tu se je nekaj desetletij za dunajsko formirala druga komenda v deželi Avstriji. Po ohranjenih virih sodeč je omenjena komenda prvo posest pridobila leta 1245, kot komtur pa se v že omenjeni listini iz 1250 prvi omenja Heinrich von Witzelndorf.¹¹

Na Koroškem je nemški viteški red do prvih posesti prišel 1203. Salzburški nadškof Eberhard II. je redu izročil v upravo špital v Brežah, ki je sicer deloval že od začetka 12. stoletja. Leta 1213 je Eberhardovo darovnico potrdil tudi papež Inocenc III. Kot komtur komende v Brežah se 1250 prvi omenja Ortolf iz Traiskirchna, ki je pred tem že opravljal funkcijo avstrijskega deželnega

⁷ Militzer: *Die Entstehung*, str. 54–168; Militzer: *Von Akkon*, str. 223–332.

V strnjeni obliki je o nastanku posameznih balij tudi Militzer: *Geschichte*, str. 61–89 in 194–200.

⁸ Militzer: *Von Akkon*, str. 262–265; Militzer: *Geschichte*, str. 74–75.

⁹ Militzer: *Die Entstehung*, str. 152–155.

¹⁰ Militzer: *Von Akkon*, str. 265; Militzer: *Die Entstehung*, str. 66.

Razvoj posesti dunajske komende analizira Latzke: *Besitzgeschichte*, str. 49–77.

¹¹ Militzer: *Von Akkon*, str. 265; Militzer: *Die Entstehung*, str. 265.

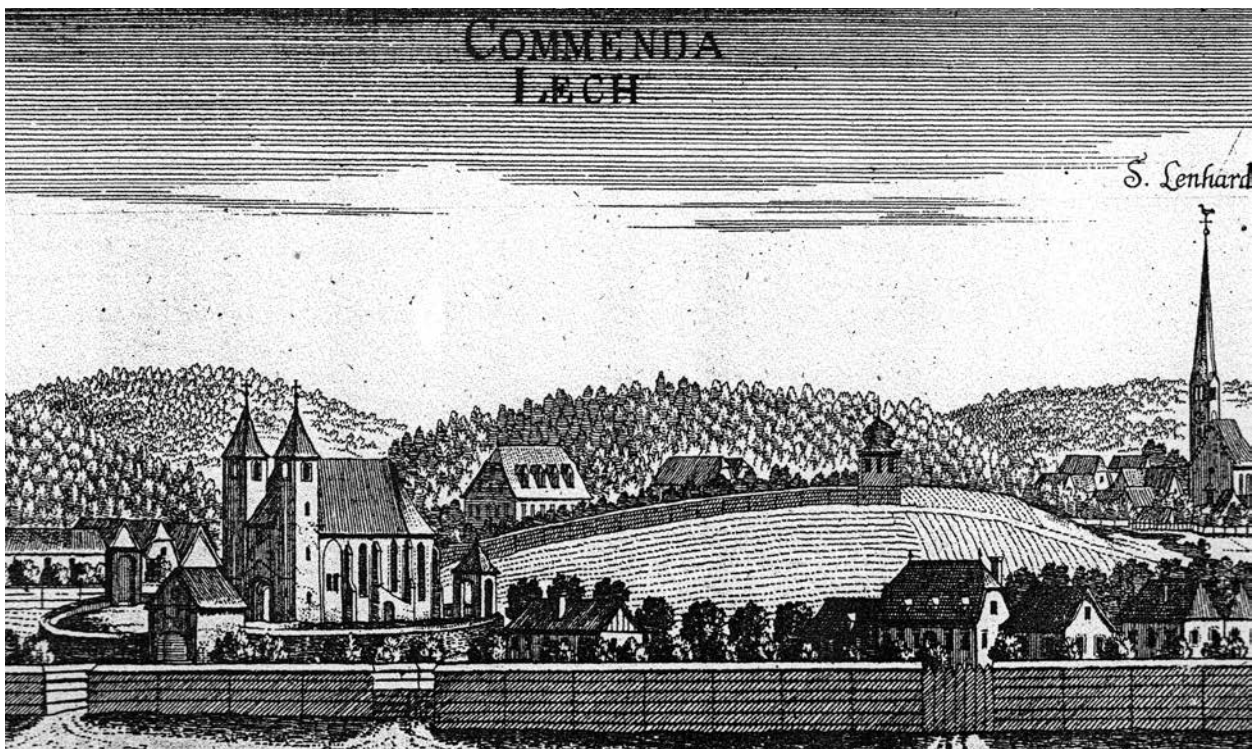
Obsežneje o razvoju komende v Trausner: *Die Geschichte*.

komturja. Stavbni kompleks reda južno izven mestnega obzidja je prvič izpričan 1275.¹²

Na Štajerskem je red do prvih posesti prišel vzhodno od Ptuja v okolici Velike Nedelje na ozemlju v neposredni bližini ogrske meje. Posest je redu podelil Friderik Ptujski, potrdil pa 1222 njegov istoimenski sin. Nekdaj so izstavitev listine Friderika st. postavljali celo v leto 1199, kar bi pomenilo, da gre za tretjo najstarejšo s strani nemškega viteškega reda pridobljeno posest v Evropi,¹³ do česar pa novejša literatura izraža precejšnje mero skepse. Komenda naj bi v Veliki Nedelji nastala okrog 1203, redovni bratje iz te komende so prvič izpričani 1227, prvi po imenu znani komtur pa je 1247. leta omenjeni Werner.¹⁴

Nekoliko pozneje kot v Veliki Nedelji se je formirala redovna naselbina v Gradcu. Osnovo zanjo predstavlja listina avstrijskega in štajerskega vojvode Friderika II. Babenberškega, ki je 1233. redu izročil cerkev sv. Kunigunde na Leechu pri Gradcu skupaj z obsežnejšo posestjo v okolici mesta. Redovna naselbina je prvič izpričana 1239, prvi po imenu znani komtur Heinrich pa se v virih omenja šele 1298.¹⁵

Na Štajerskem je red imel že vsaj od 1236 posesti tudi v okolici Maribora. V mestu je red razpolagal tudi s hišo (*ad domum nostram*), ki pa je verjetno služila kot upravna zgradba in ne kot komenda. Zaradi zadolženosti je deželni komtur Konrad iz Feuchtwangna marca 1279 omenjeno posest prodal benediktinskemu samostanu v Admontu.¹⁶

Cerkev komende nemškega viteškega reda v Gradcu (Leechkirche) v 17. stoletju

¹² Militzer: *Von Akkon*, str. 265–266; Militzer: *Die Entstehung*, str. 64–65; Aschbauer: *Beiträge*, str. 20–28; Demel: *Zur Geschichte*, str. 787–816, zlasti 791–792; Arnold: *Die Gründung*, str. 37–41.

¹³ Tako na primer še Tumler: *Der Deutsche Orden*, str. 94.

¹⁴ Militzer: *Von Akkon*, 266; Militzer: *Die Entstehung*, str. 66 (kjer še dopušča možnost, da gre za eno najstarejših posesti); Mlinarič: *Križniške župnije*, str. 81–97, zlasti 82–83; Aschbauer: *Beiträge*, str. 29–33.

¹⁵ Militzer: *Von Akkon*, str. 266; Militzer: *Die Entstehung*, str. 66; Aschbauer: *Beiträge*, str. 34–42. Na kratko povzeto tudi v Demel: *Kirche und Haus*, str. 74–87, zlasti 78.

¹⁶ Kosi: *Cruciferi – Crucesignati*, str. 311.

Kot je razvidno iz poravnave, ki so jo 1271 sklenili ljubljanskimi križniki in samostan v Velesovem, je nemški viteški red prišel do posesti na Kranjskem že pred 1228, ko so mu na Gorenjskem posest podarili andeški ministeriali iz Kamnika. Redovna hiša se v virih prvič izrecno omenja šele 1263, medtem ko novembra 1269 ob prisegi zvestobe Filipu Spanheimskemu s strani nekaterih lokalnih ministerialov med pričami poleg bratov Burcharda in Heinricha Daviesa najdemo tudi prvega po imenu znanega ljubljanskega komturja Dietricha.¹⁷

Iz ljubljanske komende in njene posesti sta se v Beli krajini postopoma razvili še dve redovni postojanki. V pokrajini ob reki Kolpi, ki je bila od preostale Kranjske ločena z grebenom Gorjancev, je red postopoma krepil svojo prisotnost že od 1268, ko je komenda v Ljubljani pridobila od koroškega vojvode Henrika Spanheimskega patronatsko pravico nad župnijo v Črnomlju. Od 1310, ko je oglejski patriarh Otobon podelil odpustke vsem, ki bi prispevali za novo hišo, je bila za upravljanje posestnega kompleksa v Beli krajini v gradnji redovna postojanka v Črnomlju.¹⁸ Kot prvi komtur v Črnomlju se 1339 omenja Heinrich (*Herricus*). V Metliki se je redovna postojanka formirala šele v drugi polovici 14. stoletja. Leta 1378 se kot prvi komtur omenja Michael, ki je istočasno opravljal tudi funkcijo župnika v Metliki. V 14. stoletju sta se obe komendi osamosvojili od ljubljanske. Primat med njima je vse bolj prevzemala komenda v Metliki, komenda v Črnomlju pa je postopoma zamrla. Že 1421 je obe hiši skupaj upravljal komtur Peter, od sredine 15. stoletja pa se v virih konvent v Črnomlju več ne pojavlja, temveč zgolj še tamkajšnji župnik. Od 1466 je tudi to funkcijo prevzel metliški komtur. Redovna postojanka v Črnomlju očitno ni več premogla personala, ki bi upravičeval samostojnega komturja ali župnika.¹⁹

Ob omenjenih komendah, ki so svoje korenine imele v srednjem veku, so v novem veku v okviru avstrijske balije nastale še tri nove komende, ki so bile pogosto upravljane v personalni uniji posameznega viteza nemškega viteškega reda, ki je deloval kot komtur, in posvetnega oskrbnika. Na Koroškem je kontur v Brežah Gottfried von Schrattenbach 1635 ustanovil komendo v Sankt Georgnu am Sandhof severno od Celovca. V Muretincih pri Ormožu je bila iz posesti, ki jo je nemški viteški red zamenjal z grofom Herbersteinom za župnijo St. Johann an der Feistriz pri Gradcu, 1652 oblikovana samostojna komenda. Podobno je bila 1713 ustanovljena komenda v Linzu, ki pa se je obdržala zgolj do 1796.²⁰

Vertikalna in horizontalna komunikacija med različnimi ravnmi v redu je bila urejena z redovno knjigo (*Ordensbuch*), sestavljeno iz pravil, zakonov in običajev, njen nastanek pa je postavljen v sredino 13. stoletja.²¹ Nemški viteški red, katerega pravila so podobno kot pri preostalih dveh viteških redovih temeljila na pravilih sv. Benedikta, ni v upravi sledil niti strogo centraliziranim dominikancem niti ohlapno organiziranim frančiškanom, ampak federativno strukturiranim cistercijanom, od katerih so prevzeli tudi institut redovnih vizitacij.²²

Nekoliko drugače Militzer: *Von Akkon*, str. 266, ki pa ne pozna listine iz 1279, hranjene v benediktinskem samostanu v Admontu.

¹⁷ Kosi: *Cruziferi*, str. 310.

Ker Militzer ne pozna nekaterih listin, navaja nekoliko drugačne podatke. Prim. Militzer: *Von Akkon*, str. 266; Militzer: *Die Entstehung*, str. 67.

O razvoju zemljiške posesti komende v Ljubljani obsežno piše Kos: *Posest ljubljanske komende*, str. 271–290. Prim. tudi Blaznik: *Zemljiška gospostva*, str. 38–39.

¹⁸ Kosi je prepričljivo dokazal, da se v listini uporabljen toponim »in Metlica« nanaša na celotno Belo krajino in ne samo na mesto Metlika, ki se še celo 14. stoletje v virih izključno omenja kot *Neumarkt*.

Prim. Kosi: *Onstran gore*, str. 147.

¹⁹ Kosi: *Onstran gore*, str. 146–149.

²⁰ Mühllechner: *300 Jahre*, str. 48–66.

²¹ Datiranje časa nastanka redovnih pravil ni enotno. O tem vprašanju prim. Volgger: *Entstehung*, str. 11–35, zlasti 28; Arnold: *Die Statuten*, str. 144–153.

²² Platter: *Die Statuten*, str. 60–75, zlasti 73.

Posledično so tudi deželni mojstri in deželni komturji prevzemali znotraj reda relativno visoko odgovornost in samostojnost pri sprejemanju odločitev. Deželni komturji so bili pri tem vezani tudi na institucijo svetovalcev (*Ratsgebietiger*), ki so skupaj s komturjem tvorili neke vrste provincijski svet. Tako se je v tej skupnosti razpravljalo o prestavitvah redovnih viteзов in redovnih duhovnikov, enako kot se je pozneje tu odločalo o dodeljevanju posameznih komend. Notranja kriza in iz tega izvirajoče pojemanje avtoritete nadrejenih instanc je vodila v še večjo avtonomijo, ki je včasih mejila že skoraj na samovoljo podrejenih organov.²³ V vsakdanji praksi je na ta način zlasti v 14. in 15. stoletju lahko prihajalo do velike diskrepance med normativnimi določbami in dejanskim stanjem. Kot poskus najti odgovor na krizo poslanstva v 16. stoletju je bila po prizadevanju velikega mojstra nadvojvode Maksimilijana I. Habsburškega izvedena reforma redovne knjige, ki pa je imela le omejen učinek.²⁴

Mobilnost kot faktor povezovanja geografskih prostorov

Redovna pravila s federativnimi elementi so omogočala živahno notranjo dinamiko, h kateri je bilo usmerjeno že samo poslanstvo nemškega viteškega reda. Opravljanje vojaških nalog in bojevanje proti nevernikom je izključevalo kakršno koli obliko *stabilitas loci*, ki je bila značilna za kontemplativne redove. Redovna pravila so spodbujala velik in hiter transfer ljudi in s tem pospeševala prenos tako idej kot različnih praks. Nosilci najvišjih funkcij so vsaj v 13. in 14. stoletju pred prevzemom odgovornosti redno imeli za seboj bogato vodstveno kariero v različnih redovnih postojankah, v katerih so krepili vodstvene sposobnosti. Njihova mobilnost je bila običajno omejena na posamezno vejo reda, še vedno pa je dosegala zavidljivo raven.²⁵ Pri tem velja opozoriti na znatne razlike v mobilnosti, ki so bile tako regionalno kot časovno pogojene. Medtem ko je bilo v baliji Turingija v 13. stoletju v skupni sestavi članstva zgolj 5 % takih, ki niso izvirali iz ozemlja balije, je bil v nekaterih drugih redovnih provincah ta odstotek bistveno večji. Izstopajo zlasti komorne balije Bolzano, Avstrija in Češka, kjer so med nosilci odločanja prevladovali tujci. V češki baliji so tako na primer v 13. stoletju pozicijo deželnega komturja zasedali izključno člani reda, ki so rodbinsko izvirali iz drugih balij.²⁶

Viri dajejo podobno sliko tudi za avstrijsko balijo. Znatno delež članov nemškega viteškega reda, ki so v 13. in 14. stoletju opravljali funkcijo deželnega komturja, je izviral iz drugih balij. Prvi omenjeni deželni komtur Ortolf iz Traiskirchna je bil sicer »domačin«, ki je prihajal iz Avstrije, večina njegovih naslednikov pa je bila tujcev. Konrad von Osternohe (1246–1249), Konrad von Feuchtwangen (1259, 1271–1279) – ta je bil med 1290 in 1297 celo veliki mojster –, Ludwig von Henneberg (1265–1266), Gottfried Lesch (1279–1283) in Hermann Lesch (1306–1312) so izvirali s Frankovske, Heinrich Manstoch (1289–1292) pa je pripadal ravensburškemu patriciatu. Iz Turingije je prihajal Heinrich von Glein (1298–1299), iz Allgäua na Švabskem pa Eberhard von Sulzberg (1301). Poleg prvega komturja Ortolfa iz Traiskirchna je samo še Oton

Plater sicer povzema ugotovitve iz neobjavljene in težko dostopne disertacije Indrikis Sterns: *The Statutes of Teutonic Knights. A Study of Religious Chivalry*, University of Pennsylvania 1969.

²³ Podobno tudi Militzer: *Unterschiede*, str. 1–24, zlasti 3.

²⁴ Gasser: *Umarbeitung*, str. 103–124.

²⁵ Militzer: *Von Akkon*, str. 449–458. Militzer sicer opozarja, da je bila omenjena struktura omejena predvsem na različne nosilce funkcij, medtem ko so po hierarhiji nižje rangirani vitezi ostajali bolj ali manj vezani na redovno vejo, v katero so stopili ob vključitvi v redovno skupnost.

²⁶ Militzer: *Von Akkon*, str. 407–424.

iz Velikovca (*von Völkermarkt*) (1320–1328, 1337) nedvoumno izviral iz vzhodnoalpskega prostora.²⁷

Militzer vidi razloge za prevlado tujcev na vodilnih položajih predvsem v postopku njihovega nameščenja. Deželni komtur za Češko je bil že zelo zgodaj imenovan s strani deželnega mojstra za Prusijo, medtem ko sta bila deželna komturja za Avstrijo in Bolzano ob soglasju generalnega kapitlja imenovana s strani velikega mojstra. Na ta način je lokalno plemstvo imelo minimalen vpliv na imenovanje vodilnih v provinci, s čimer so se tudi njihove možnosti za doseganje takih pozicij bistveno zmanjšale.²⁸

Vsaj tisti deželni komturji avstrijske balije, katerih življenjsko pot bolje poznamo, so pred tem opravljali več odgovornejših funkcij ali pa je bilo njihovo vodenje balije, kot v primeru Konrada von Feuchtwangna, odskočna deska za nadaljnjo kariero v redovni hierarhiji. Bernhard Demel je prepričan, da so deželni komturji in komturji posameznih komend, ki so bili angažirani v avstrijski baliji do 1525, pred prevzemom funkcije v Vzhodnih Alpah svoje izkušnje pri upravljanju in vojskovanju nabirali v Prusiji,²⁹ kar nakazuje tudi nepopolni seznam avstrijskih deželnih komturjev z njihovimi predhodnimi funkcijami, ki ga je pripravila Irmgard Aschenbauer.³⁰

Pri tem velja poudariti, da biografije v seznamu izpuščenih komturjev jasno kažejo, da njihove kariere niso bile vezane izključno na Prusijo. Ilustrativen je primer Eberharda von Sulzberga. Eberhard je pripadal švabski ministerialni rodbini s sedežem na gradu Sulzberg v Allgäu. Rodbina, ki se v virih iz 12. in 13. stoletja pojavlja kot nosilec funkcije točajev samostana v Kemptnu, je v tem času postala ena najvplivnejših rodbin v Allgäu in na vzhodnem robu Bodenskega jezera. Prav Eberhard velja za enega izmed njenih vidnejših in uglednejših predstavnikov z vidno kariero v nemškem viteškem redu. V obdobju med 1291 in 1298 ga v virih najdemo kot vodjo komende v Beuggnu in deželnega komturja v Alzaciji in Burgundiji. Od tu ga je pot vodila v avstrijsko balijo, kjer se še 1301 omenja kot deželni komtur, konec leta 1301 in 1302 pa že kot deželni komtur na Frankovskem. Vrhunec kariere predstavlja njegova izvolitev za nemškega mojstra 1305, kar je bil vse do svoje smrti 1323.³¹

Podobno mobilnost je zaznati tudi nižje po hierarhiji nemškega viteškega reda. Detajlna analiza oseb, ki se pojavljajo v Prusiji do 1309, kaže na pisano geografsko strukturo članstva. Od 225 v tem časovnem obdobju v Prusiji omenjenih bratov vitezov, ki jim je mogoče določiti izvor, jih je po številu največ – kar 41,5 odstotka – prihajalo iz Turingije, toda med člani najdemo vsaj enega iz skoraj vseh preostalih balij.³² Iz avstrijske balije tako najdemo štiri take osebe. Bertold Bruhaven in Johannes z Dunaja sta bila Avstrijca, Rudolf iz Limbuša (*de Lewenbach*) je izviral s Štajerske, medtem ko je Walter Ungar Kamniški (*von Stain*) odraščal na Kranjskem. Ravno njegova življenjska pot, ki je v virih nekoliko bolje dokumentirana, nakazuje prostorsko razpršenost udejstvovanja posameznika znotraj nemškega viteškega reda. Izvirajoč iz nižjega ministerialnega plemstva, je Walter že zgodaj prišel prek svoje družine v stik z redom. Domnevna najstarejša posest, ki jo je red pridobil na Kranjskem, je namreč izviral iz rok njegovih stricev, bratov Kamniških.³³ Sprva se je Walter pojavljal v bližini kranjske posvetne in cerkvene elite. Po novembru 1261 (ni znano, kdaj točno) je stopil v nemški viteški red. Med junijem 1263 in aprilom 1267 se pojavlja kot član komende v Elbragu (*dt. Elbing*) na severu današnje Poljske v bližini Baltskega morja. V vme-

²⁷ Militzer: *Von Akkon*, str. 412–413.

²⁸ Militzer: *Von Akkon*, str. 413.

²⁹ Demel: *Zur Geschichte*, str. 794.

³⁰ Aschbauer: *Beiträge*, str. 244–248.

³¹ Müller: *Die Herren von Sulzberg*, str. 77–78.

³² Dorna: *Die Brüder*, str. 45–51.

³³ Kosi: *Cruciferi*, str. 310.

snem času je izpričan še v Torunu (*dt. Thorn*) v današnji centralni Poljski. Po aprilu 1267 je odšel iz Prusije v avstrijsko balijo, kjer ga v virih srečujemo od 1280. V Dunajskem Novem mestu ga maja 1280 najdemo med pričami v listini, s katero sta brata Engelschalkfeld podarila nemškemu viteškemu redu nekatere posesti v Gloggnitzu in Puchauu, junija 1288 pa je celo opravljal funkcijo komturja v Veliki Nedelji.³⁴

Koliko je bilo tujcev, ki so bili vključeni v življenje avstrijske balije, ni raziskano. Za kaj takega bi bile potrebne posebne prosopografske študije, kot so narejene za nekatere druge balije. Nekateri primeri pa kažejo, da vsekakor niso bili tako redek gost v teh krajih. Opozorimo lahko na dva primera. Ko je aprila 1301 tedanji deželni komtur Eberhard von Sulzberg s privoljenjem ljubljanskega komturja Mauricija zamenjal dve kmetiji v Rojah s cistercijanskim samostanom v Kostanjevici, najdemo med pričami tudi brata Henrika iz Cheba na Češkem (*Heinricus de Eger*), ki je v ljubljanski komendi opravljal funkcijo kletarja (*cellerarius*).³⁵ Nekaj desetletij pozneje je podobno iz češke balije prišel tudi brat Heinrich, ki je bil po rodu iz Opave (*Troppau*), kjer je komenda nemškega viteškega reda obstajala že od prve polovice 13. stoletja. Aprila 1336 ga je po prezentaciji ljubljanskega komturja v faro v Črnomlju investiral oglejski patriarh Bertrand.³⁶ Prav omenjeni Henrik je v naslednjih letih odigral vidno vlogo v sporu komende nemškega viteškega reda v Črnomlju z zagrebško škofijo v zvezi s plačevanjem desetine.³⁷

S časom je transregionalna moč nemškega viteškega reda, ki se je najmočnejše kazala na vrhuncu njegove moči v 13. in 14. stoletju, začela pešati. Militzer je s prepričljivimi primeri pokazal, da so bile posamezne balije v cesarstvu že v 13. stoletju izpostavljene regionalnim pritiskom in vplivom ter da se je prostor, iz katerega je red pridobival nove člane, več ali manj prekrival s prostorom, kjer je red imel posest.³⁸ Konec 13. stoletja, predvsem pa v 14. stoletju so se karijerne možnosti znatno skrčile in se v naslednjih desetletjih še poslabšale. V 15. stoletju so člani reda celotno svojo kariero ostajali več ali manj vezani na redovno vejo, v kateri so stopili v red.³⁹

Eden redkih ohranjenih pečatov ljubljanskih komturjev. Pečat Konrada Höltzla, ki je opravljal funkcijo komturja med 1459 in 1473. (ARS, Zbirka listin, 738)

³⁴ Dorna: *Brüder*, str. 351–352.

³⁵ Otorepec: GZL IX/10.

³⁶ Kosi: *Onstran gore*, str. 146.

³⁷ O sporu med komendo nemškega viteškega reda v Črnomlju in škofijo v Zagrebu prim. Kosi: *Onstran gore*, 149–152.

³⁸ Militzer: *Von Akkon*, str. 418.

³⁹ Militzer: *Unterschiede*, str. 10.

Primeri dveh članov nemškega viteškega reda s Štajerske deloma potrjujeta Militzerjeve ugotovitve. Začetki kariere Sigmunda Ramunga iz Judenburga so na primer še vezani na Prusijo. Ramung je tako deloval kot odvetnik v komendi Leske (1404–1407) in komtur v komendi Gniew (*dt. Mewe*) ter se šele pred 1418 vrnil v domačo balijo, kjer je prevzel nekatere najpomembnejše funkcije. Pred 1418 in med 1424 ter 1426 ga najdemo kot komturja v Ljubljani, od 1426 je bil komtur v Veliki Nedelji, med 1418 in 1424 pa je celo opravljal funkcijo avstrijskega deželnega komturja. Po drugi strani pa je bila kariera Kasperja Merzerja že vezana izključno na avstrijsko balijo. Med letoma 1418 in 1422 je bil tako komtur v Ljubljani, po 1422 pa je prevzel funkcijo komturja na Dunaju in jo mogoče opravljal celo do 1446.⁴⁰ Tudi sicer dajejo viri slutiti, da je ta proces v avstrijski baliji v primerjavi z drugimi balijami nekoliko zaostajal in je domače plemstvo pridobilo vpliv šele v 15. in 16. stoletju. Dokončno se je lahko uveljavilo šele po 1525, ko se je s politično krizo in izgubo ozemlja pospešeno krčil tudi prostor, od koder je red lahko novačil svoje člane. Posledično je v zgodnjem novem veku vodilne položaje v baliji postopoma prevzemalo tudi višje plemstvo iz habsburških dežel, ki je v 17. in 18. stoletju že prevladovalo na mestu deželnega komturja avstrijske balije.

Transfer ljudi = transfer idej?

Transfer ljudi znotraj nemškega viteškega reda, ki je bil intenziven zlasti na vrhuncu svoje moči v 13. in 14. stoletju, je zagotovo pustil sledi tudi v Vzhodnih Alpah. Za tehtnejše ovrednotenje vplivov bi bile potrebne natančnejše komparativne študije, vsekakor pa je njihov vpliv mogoče iskati na različnih področjih njihovega delovanja.

Ena izmed pomembnejših nalog, ki je bila zaupana redu ob formiranju njihovih postojank v Vzhodnih Alpah, je bila kolonizacija podeljenega teritorija. Potrditvena listina Friderika Ptujskega za posest v okolici Velike Nedelje iz 1222 izrecno pravi, da gre za »*terram ... vacuum et inhabitam*«, ki je bila iztrgana iz rok Ogrov. Podobno velja tudi za drugi večji teritorialno zaokroženi zemljiški kompleks v Beli krajini, ki je bil spet na račun Ogrske vključen v meje nemškega kraljestva šele v začetku 13. stoletja.⁴¹ Na tako pridobljenem ozemlju je bilo treba šele vzpostaviti primerno organiziranost gospodarstva in si zagotoviti primerne dohodke. Ali so se pri tem uporabljali vzorci iz drugih posesti, zlasti tistih v Prusiji, oziroma v kolikšni meri je šlo zgolj za adaptacijo že obstoječih lokalnih praks, je težko presoditi.⁴² Vsekakor pa je bilo treba organizirati za lokalne razmere relativno velike zemljiške komplekse. V Beli krajini je red na primer po urbarju iz 1490 razpolagal z 219 hubami, 7 mlini in splavom na Kolpi.⁴³ Še nekoliko večja je bila ljubljanska komenda, ki je s pomočjo osmih uradov upravljala skoraj 250 hub.⁴⁴

Drugo pomembno področje, na katerem je deloval nemški viteški red v Vzhodnih Alpah, je bila pastoralna dejavnost. Pri tem se zdi, da prevzem patronske pravice in s tem možnosti nameščanja duhovnikov iz lastnih vrst ni bila zgolj oblika zagotavljanja dodatnih dohodkov za posamezne komende, ampak vsaj v nekaterih primerih tudi redovno poslanstvo. Okolica Velike Nedelje in

⁴⁰ Schuller: *Zwei steirische Deutschordensritter*, str. 7–12.

⁴¹ Kosi: *Onstran gore*, str. 120–122.

⁴² Možnost, da je obstajala neka splošna predstava, kako naj izgleda gospodarska organiziranost posesti nemškega viteškega reda, dopušča tudi Militzer. Prim. Militzer: *Unterschiede*, str. 19.

⁴³ Del urbarja, ki se nanaša na Belo krajino, objavljen v Kos: *Urbarji*, str. 199–230.

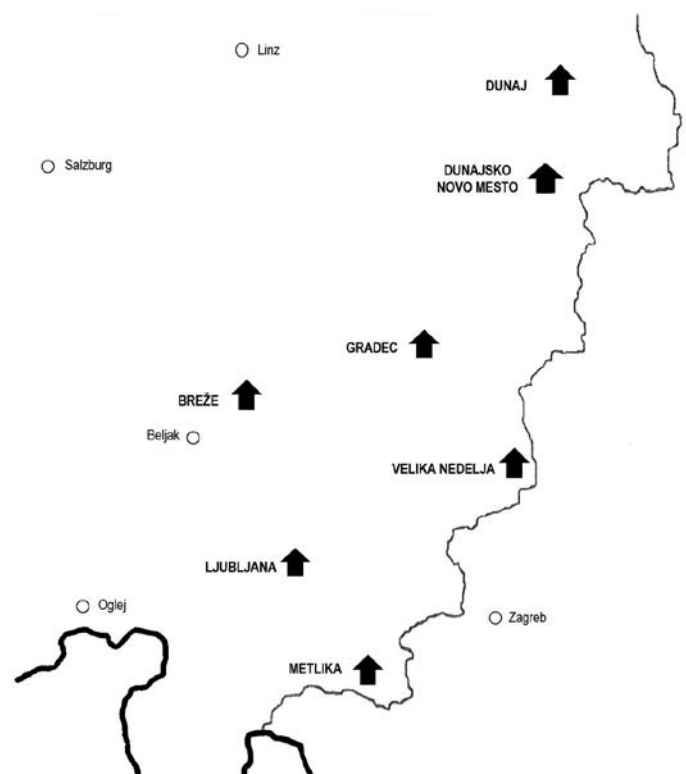
⁴⁴ Kos: *Posest ljubljanske komende*, str. 271–290. Urbar ljubljanske komende objavljen v Otorepec: *GZL XII/1*.

območje Bele krajine ni bilo treba zgolj gospodarsko organizirati, ampak tudi vzpostaviti redno in učinkovito pastoralno oskrbo. V listini salzburskega nadškofa Eberharda iz 1236, s katero je potrdil patronatsko pravico nemškega viteškega reda do župnije v Veliki Nedelji, ki jo je leto pred tem red dobil od Friderika Ptujskega, je izrecno poudarjeno, da je Eberhard s tem dejanjem želel predvsem zagotoviti »*izboljšanje tamkajšnjega slovanskega prebivalstva*« (considerata etiam correctione plebis illius sclauice). Podobni razlogi so verjetno vodili tudi Ulrika Spanheimskega, ko je 1268 ljubljanski komendi zaupal skrb za 1228 ustanovljeno župnijo v Črnomlju skupaj z njenimi podružnicami. Efektivnost pastoralnega dela nemškega viteškega reda se kaže tudi v hitri rasti župnijske mreže tako v okolici Velike Nedelje kot tudi v Beli krajini.⁴⁵

Župnije, ki so jih upravljale druge komende v baliji, so v večji meri služile kot vir dohodkov in finančna podpora drugih dejavnosti reda. Vojvoda Friderik II. Babenberški je 1241 redu podelil patronatsko pravico do cerkve v Gumpoldskirchenu, ki jo je pozneje upravljala komenda v Dunajskem Novem mestu. Komendi na Dunaju je Leutold von Kuenring 1290 izročil v skrb za župnijo v Palterndorfu, 1391 pa še v Spannbergu.⁴⁶ Graška komenda je tako pravico že pred 1339 pridobila v župniji St. Johann an der Feistriz.⁴⁷

S karitativno dejavnostjo se je red ukvarjal zlasti v Brežah, kjer je od 1203 vodil špital, čeprav naletimo na dvoumne omembe špitalov tudi v Ljubljani, Metliki, Ormožu in domnevno od 16. stoletja tudi v Gradcu.⁴⁸ Zdi se, da je za red pomembno vlogo igralo tudi šolstvo, saj so avstrijski deželni komturji dali 1490 in 1564 potrditi privilegij, da smejo ob svojih cerkvah imeti šole in nameščene šolske učitelje. Kljub temu so omembe skromne. V Gradcu je redu pravico do šole podelil sicer že Rudolf I. 1282, v Ljubljani pa se *magister* prvič omenja 1337.⁴⁹

Našteti primeri kažejo, da je na osnovi svojega temeljnega poslanstva in iz tega izhajajoče upravne strukture nemški viteški red predstavljal pomemben faktor povezovanja različnih geografskih prostorov. To velja še posebno za čas poznega srednjega veka, ko je red doživljal svoj

Komende avstrijske balije ob koncu srednjega veka

⁴⁵ Mlinarič: *Križniške župnije*, str. 82; Ambrožič, *Cerkvenopravna zgodovina*, str. 647–674.

⁴⁶ Demel: *Kirche und Haus*, str. 75.

⁴⁷ Aschbauer: *Beiträge*, str. 46.

⁴⁸ Aschbauer: *Beiträge*, str. 60–61, 78–79; Stenitzer: *Die Leechkirche*, str. 113.

⁴⁹ Stenitzer: *Zur Ordensschule*, str. 116; Kos: *Srednjeveška Ljubljana*, str. 16.

vrhunec tako v teritorialnem kot političnem in gospodarskem smislu. Njegova notranja moč, ki je bila pogojena z redovno karizmo in političnimi okoliščinami, je prispevala pomembne spodbude in impulze k izmenjavi idej in dobrih praks, kar je tudi največja zasluga nemškega viteškega reda v vzhodnoalpskem prostoru.

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

Ambrožič, Matjaž: Cerkvoupravna zgodovina Bele krajine. V: *Iz zgodovine Bele krajine*. Kronika 58, Ljubljana 2010, str. 647–674.

Arnold, Udo (ur.): *Zur Wirtschaftsentwicklung des Deutschen Ordens im Mittelalter*. Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 38, Marburg: N.G. Elwert, 1989.

Arnold, Udo: Die Gründung der Deutschordensniederlassung Friesach in Kärnten 1203. V: *Festschrift für Hans Thieme zu seinem 80. Geburtstag* (ur. Karl Kroeschell). Sigmaringen: Thorbecke, 1986, str. 37–41.

Arnold, Udo: Die Statuten des Deutschen Ordens. Neue amerikanische Forschungsergebnisse. V: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 83, 1975, str. 144–153.

Aschbauer, Irmgard: *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Ordens in Kärnten und in der Steiermark. Von den Anfängen bis 1525*. Diss. Phil., Wien, 1968.

Avsenak, Drago (ur.): *Križniški red v Sloveniji ob praznovanju 800 obstoja*. Ljubljana: Križniški priorat v Sloveniji, 1990.

Blaznik, Pavle: Zemljiška gospodstva v Ljubljani in njeni okolici. V: *Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane*. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave zv. 2. (ur. Sergej Vilfan). Ljubljana, 1971, str. 27–96.

Boockmann, Hartmut: *Der Deutsche Orden. Zwölf Kapitel aus seiner Geschichte*. München: C.H. Beck, 2012.

Demel, Bernhard: Kirche und Haus des Deutschen Ordens in Graz (1233–1979). V: *Die Leechkirche. Hügelgrab – Rundbau – Ordenshaus. Katalog des Grazer Stadtmuseums*. (ur. Gerhard M. Dienes – Franz Leitgeb – Hildegrad Leitgeb). Graz: Grazer Stadtmuseum, 1993, str. 74–87.

Demel, Bernhard: Zur Geschichte der Johaniter und des Deutschen Ordens in Kärnten. V: *Studien zur Geschichte von Millstatt und Kärnten*. (ur. Franz Nikolasch). Vorträge der Millstätter Symposien 1981–1995. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 78. Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1997, str. 787–816.

Demurger, Alain: *Chevaliers du Christ. Les ordres religieux-militaires au Moyen Âge, XIe–XVIe siècle*. Paris: Seuil, 2002. (Nemški prevod Demurger, Alain: *Die Ritter des Herrn. Geschichte der geistlichen Ritterorden*. München: C.H. Beck, 2003).

Dorna, Maciej: *Die Brüder des Deutschen Ordens in Preussen 1228–1309. Eine prosopographische Studie*. Wien: Böhlau Verlag, 2012.

Fleckenstein, Josef – Hellmann, Manfred (ur.): *Die geistlichen Ritterorden Europas*. Vorträge und Forschungen 26. Sigmaringen: Thorbecke, 1980.

Forey, Alan: *The Military Orders from Twelfth to the Early Fourteenth Centuries*. Basingstoke: Macmillan, 1992.

Gasser, Ulrich: Umarbeitung des Ordensbuches durch Hochmeister Maximilian I. im Jahre 1606 und die Entwicklung bis ins 19. Jahrhundert. V: *Die Regeln des Deutschen Ordens in Geschichte und Gegenwart* (ur. Ewald Volgger). Lana 1985, str. 103–124.

GZL IX = Otorepec, Božo: *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku*. IX. zvezek. Listine 1220–1497. Ljubljana, 1964.

GZL XII = Otorepec, Božo: *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku*. XII. zvezek. Urbarji 1490–1527. Ljubljana, 1968.

Kos, Dušan: Posest ljubljanske komende nemškega viteškega reda. V: *Zgodovinski časopis* 38, 1984, str. 271–290.

Kos, Dušan: *Urbarji za Belo Krajino in Žumberk I*. Viri za zgodovino Slovencev 13. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 1991.

Kos, Milko: *Srednjeveška Ljubljana. Topografski opis mesta in okolice*. Ljubljana: Kronika, 1955.

Kosi, Miha: »Onstran gore, tostran Ogrske«. Bela krajina v poznem srednjem veku. V: *Črnomaljski zbornik. Zbornik historičnih razprav ob 780-letnici prve omembe naselja in 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta*. (ur. Janez Weiss). Črnomelj: Občina Črnomelj, str. 119–157.

Kosi, Miha: Cruciferi – Crucesignati. Prispevek k zgodovini križarskih vojn in križarskih viteških redov v 12.–13. stoletju. V: *Ad fontes. Otorepčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005, str. 303–343.

Latzke, Walther: Besitzgeschichte der Deutschordenskommende Wien im 14. Jahrhundert. V: *Historische Blätter* 6, 1934, str. 49–77.

Militzer, Klaus: *Die Entstehung der Deutschordenballeien im Deutschen Reich*. Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 16. Marburg: N.G.Elwert, 1981.

Militzer, Klaus: *Die Geschichte des Deutschen Ordens*. Stuttgart: Kohlhammer, 2012.

Militzer, Klaus: Unterschiede in der Herrschaftauffassung und Herrschaft und Verwaltung in den Zweigen des Deutschen Ordens, V: *Herrschaft, Netzwerke, Brüder des Deutschen Ordens in Mittelalter und Neuzeit* (ur. Klaus Militzer). Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 72, Weimar 2012, str. 1–24.

Militzer, Klaus: *Von Akkon zur Marienburg. Verfassung, Verwaltung und Sozialstruktur des Deutschen Ordens 1190–1309*. Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 56. Marburg: N. G. Elwert, 1999.

Mlinarič, Jože: Križniške župnije Velika Nedelja, Ormož, Središče in Miklavž do konca 18. stoletja. V: *Ormož skozi stoletja* 2, 1983, str. 81–97.

Mühllechner, Johannes: *300 Jahre Deutscher Orden in Linz*. Linz: Verein für Ordensgeschichte, 2013.

Müller, Walter: Die Herren von Sulzberg im Allgäu und am Bodensee. V: *Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung* 76 (1958), str. 63–92.

Oberste, Jörg: *Visitationen und Ordensorganisation*. Vita regularis. Ordnungen und Deutungen religiösen Lebens im Mittelalter 2, Münster 1996.

Paravicini, Werner: *Die Preußenreisen des europäischen Adels*, Sigmaringen: Thorbecke, 1989, 1995.

Platter, Bruno: »Die Statuten des Deutschen Ordens«, eine Studie von Indrikis Sterns, V: *Die Regeln des Deutschen Ordens in Geschichte und Gegenwart* (ur. Ewald Volgger). Lana 1985, str. 60–75.

Prutz, Hans: *Die geistlichen Ritterorden. Ihre Stellung zur kirchlichen, politischen, gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Entwicklung des Mittelalters*. Berlin, 1908.

Sarnowsky, Jürgen: *Der Deutsche Orden*, München: C. H. Beck, 2012.

Schuller, Helga: Zwei steirische Deutschordensritter. Zur Personengeschichte der Ballei Österreich im 15. Jahrhundert. V: *Blätter für Heimatkunde* 51, Graz 1977, str. 7–12.

Stenitzer, Peter: Die Leechkirche und das Ordensspital. V: *Die Leechkirche. Hügelgrab – Rundbau – Ordenshaus. Katalog des Grazer Stadtmuseums*. (ur. Gerhard M. Dienes – Franz Leitgeb – Hildegrad Leitgeb). Graz: Grazer Stadtmuseum, 1993, str. 113.

Stenitzer, Peter: Zur Ordensschule. V: *Die Leechkirche. Hügelgrab – Rundbau – Ordenshaus. Katalog des Grazer Stadtmuseums*. (ur. Gerhard M. Dienes – Franz Leitgeb – Hildegrad Leitgeb). Graz: Grazer Stadtmuseum, 1993, str. 116.

Sterns, Indrikis: *The Statutes of Teutonic Knights. A Study of Religious Chivalry*. University of Pennsylvania 1969.

Štampar, Janko in Ogulin Jožefa (ur.): *Križniki v Sloveniji*. Ljubljana: Križniški red, 2010.

Trausner, Erika Helene, *Der Deutsche Orden in Wiener Neustadt*. Linz: Verein für Ordensgeschichte, 2015.

Tumler, Marian: *Der deutsche Orden im Werden, Wachsen und Wirken bis 1400 mit einem Abriß der Geschichte des Ordens von 1400 bis zur neuersten Zeit*, Wien: Panorama, 1955.

Volgger, Ewald: Entstehung, Aufbau, Mitgliedschaft und Hierarchie im Deutschen Orden unter Berücksichtigung des Gesamtphänomens der Geistlichen Ritterorden, V: *Die Regeln des Deutschen Ordens in Geschichte und Gegenwart* (ur. Ewald Volgger). Lana 1985, str. 11–35.

Zimmerling, Dieter: *Der Deutsche Ritterorden*, Düsseldorf: Econ,⁵1995.

SUMMARY

THE BRIDGE BETWEEN NORTH AND SOUTH. TEUTONIC ORDER AS AN INTERMEDIARY BETWEEN GEOGRAPHICAL SPACES. A FEW EXAMPLES FROM THE BALLEI OF AUSTRIA

The contribution uses individual examples from the Ballei of Austria to illustrate the role of the internal organization of the order that allowed individual church orders to act as an intermediary between various geographical areas in the late Middle Ages. Teutonic Order undertook the task of connecting order territory on the Baltic and in Prussia to the area of Eastern Alps. Internal development and governance structure of Teutonic Order was closely tied to political circumstances in which the order functioned throughout its history. Individual balleis – together with the Ballei of Austria – were established in response to politically motivated organizational requirements of the order. Internal organization of the order followed the example of federal structure characteristic of Cistercians. Individual governance levels (balleis, commandries) enjoyed a considerable autonomy that in crisis periods, in particular in the second half of the 15th century, led to almost arbitrary functioning of individual lower instances. Such federal structure encouraged great mobility of individual members within the order. Characteristic of Teutonic Order in the 13th and 14th centuries, in particular, is the great fluctuation of members in commandries of the order's, however, members at the same time frequently crossed territorial boundaries of individual branches of the order. Example of such mobility is the career of Walter Unger from Kamnik who initially functioned in Prussia upon joining the order after 1261, but returned to the Ballei of Austria after 1267 where he assumed important administrative roles. Among other things, he was a commander in Velika Nedelja in 1288. The internal structure of Teutonic Order substantially contributed to the transfer of people and consequently ideas between European north and the area of Eastern Alps.